

Dialogin mahdollisuudet yksin tulleiden pakolaisnuorten kotoutumisen tukena

Sari Koistinen

Johdanto

Tarkoitukseni on tässä artikkelissa pohtia sitä, miten sosiaalipedagogiikan keskeisiin toiminnallisiin menetelmiin kuuluva dialogi soveltuu yksin tulleiden pakolaisnuorten kotoutumisen tukemiseen ennen ja jälkeen perheen yhdistämisen. Dialogista puhutaan paljon; ehkä se on jo muuttunut kliseemäiseksi itsestäänselvyydeksi ihmissuhdetyön kentällä. Omien havaintojeni mukaan dialogin rakentaminen on kuitenkin sekä haasteellista että ehdottoman keskeistä, kun pyritään jälleenrakentamaan yksin tulleiden pakolaisnuorten usein hyvin heikkoa luottamusta ulkopuolista maailmaa kohtaan. Dialogin avulla he voivat vähitellen rakentaa siltoja yli kulttuurirajojen, opetella liittymistä toisiin ihmisiin, erilaisiin yhteisöihin ja uuteen yhteiskuntaan.

Tarkoitan dialogilla tässä yhteydessä erityisesti kasvattajan ja kasvatettavien välistä kommunikaatiota. Ilman kommunikaatiota ei voi olla kasvattamista. Dialogi toteutuu, kun kasvattaja etsii sisällön työlleen kasvatettavien arjesta, maailmankuvasta ja kielestä. Aitoon dialogiin pyrkivän kasvattajan on perehdyttävä huolellisesti kasvatettavien elämäntodellisuuteen, mikäli hän haluaa auttaa heitä kasvamaan kyllin

rohkeiksi puhumaan omasta puolestaan. Kasvattajan tulee tiedostaa oma tietämättömyytensä ja luopua omasta itseriitaisuudestaan ja ylemmydestään. Dialoginen suhde on tasavertainen, ja se perustuu aina keskinäiseen luottamukseen. Molemmilla on mahdollisuus oppimiseen ja kasvuun. On hyväksyttävä, että kohtaamisissa kukaan ei ole täysin tietämätön ja täysin viisas. (Freire 2005, 95–104.) Vain dialogisessa Minä–Sinä-suhteessa, ihminen voi kasvaa omaksi aidoksi itsekseen (Buber 1993, 33–34).

Artikkelini perustuu sosiaalipedagogiikan alaan kuuluvaan pro gradu -tutkielmaani ”Dream came true – pakolaisnuorten kokemuksia perheenyhdistämisestä” (Koistinen 2006). Suomalaiselle perhettä koskevalle keskustelulle on ominaista, että se käydään yleisesti aikuisten kesken asiantuntijapositiona käsin. Perhetutkimuksen kentällä nuoret nähdään helposti sivullisen roolissa, objekteina, joihin vanhempiensa valinnat ja toimet vaikuttavat tavalla tai toisella. (Vidén & Ollila 2004, 3.) Tutkielmaani varten tekemissäni selvityksissä tilanne kohderyhmään kuuluvien nuorten osalta näytti samansuuntaiselta. Heidän elämäntilanteisiinsa erikoistuneissa moniammatillisissa asiantuntijaverkostoissa on jo pitkään ja vuolaasti keskusteltu *lapsen edusta* samalla, kun turvapaikkapolitiikan yleiset ehdot ovat tiukentuneet. Perheenyhdistämistäkään ei välttämättä nähdä enää lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Perusteluissa tuodaan korrektisti esille muun muassa erilaisia arvailuja lapsen lähettämiseen johtaneista syistä, lapsen mahdollisesta hyväksikäytöstä perheen taloudellisen tilanteen kohentamiseksi, kotoutumisen eritahtisuudesta ja siitä aiheutuvista perheen sisäisistä ristiriidoista sekä perheenyhdistämisen taloudellisista kustannuksista Suomen valtiolle. (Irin News 2003.) Toisistaan poikkeavat näkökulmat herättivät kiinnostukseni tietää ilmiöstä enemmän. Erityisesti minua kiinnosti, miten keskustelun hiljaisiin osapuoli, yksin tulleet pakolaisnuoret, ovat kokeneet perheenyhdistämisen.

Tutkimukseni kohderyhmään kuului yhdeksän yksin alaikäisinä Suomeen tullutta, 16–22-vuotiasta somalinuorta, jotka olivat saaneet

perheen yhdistämisen kautta omat ydinperheenjäsenensä Suomeen Ulkomaalaislain 115 § nojalla (Ulkomaalaislaki 301/2004). Kvalitatiiviseen tutkimukseeni osallistuneet nuoret asuivat Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa ja heidän perheenjäsenensä olivat asuneet Suomessa yli 12 kuukautta, pisimmillään kahdeksan vuotta. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys rakentui kehityspsykologian uranuurtajan Erik H. Eriksonin klassisen elämänkulkuteorian ympärille, johon myös tässä artikkelissa viitataan. Empiiristä näkökulmaa artikkeliini tarjoaa sosiaalialan työkokemus kohderyhmään kuuluvien lasten ja nuorten parissa.

Keitä ovat yksin tulleet pakolaislapset ja -nuoret?

Yksin tulleet pakolaislapset (*separated children*) ovat UNHCR:n virallisen määritelmän mukaan alle 18-vuotiaita lapsia, jotka elävät muualla kuin kotimaassaan ilman vanhempiaan tai muuta huoltajaansa. Jotkut ilman huoltajaa tulleista lapsista saattavat olla sukulaisensa huostassa, mutta jotkut liikkuvat täysin yksin. Kaikki ilman huoltajaa tulleet lapset ovat kansainväliseen suojeluun oikeutettuja useiden kansainvälisten ja alueellisten sopimusten perusteella. (Mikkonen 2002, 12; Save the Children & UNHCR 2004, 2.) Yksin tulleet pakolaislapset eivät ole uusi ilmiö kansainvälisessä muuttoliikkeessä; jo toisen maailmansodan aikana juutalaislapsia lähetettiin turvaan Iso-Britanniaan, 1970-luvulla vietnamilaisia lapsia alkoi tulla yksin Eurooppaan. Ilmiö tunnetaan myös meillä Suomessa, sillä arviolta 70 000 sotalasta lähetettiin turvaan Ruotsiin 1940-luvulla. (Ayotte 2002, 13; Irin News 2003; Järvinen 2004, 88–89.) Yksin tulleita pakolaislapsia alkoi saapua maahanamme 1990-luvun alusta lähtien. Heitä arvioidaan olevan maassamme tällä hetkellä vajaat 2000 (Lundqvist 2006, 29). Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten parissa työskentelevät sosiaali- ja kasvatustieteiden ammattilaiset voivat kohdata yksin tulleen pakolaisnuoren vastaanotolla, koululuokassa tai kenties vapaa-ajan harrastusten parissa. On sel-

vää, että työskentely yksin tulleiden pakolaislasten ja -nuorten kotoutumisen edistämiseksi on haaste ammattitaidolle.

Ero perheestä uhkana hyvinvoinnille

Perhettä pidetään pääsääntöisesti kaikille lapsille ja nuorille keskeisenä hyvinvoinnin lähteenä kulttuuritaustasta riippumatta. Yksin, ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset ja -nuoret ovat kaikista pakolaisista haavoituvimmassa asemassa, sillä heiltä puuttuu perheen välitön tuki ja huolenpito. Lapsuusajan separaatiokokemuksilla tiedetään olevan yhteys yksilön myöhempään psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Useita vuosia kestävä perheenyhdistämisprosessit eivät voi olla vaikuttamatta yksin tulleiden lasten ja nuorten kotoutumiseen. (Alitolppa-Niitamo 2005; Matinheikki-Kokko 1994, 89; Räsänen 1988, 7.) Tutkimukseeni osallistuneiden nuorten separaatiovaihe ydinperheestä oli kestoltaan keskimäärin 3,5 vuotta. Erään nuoren kohdalla erovaihe venähti seitsemän vuoden mittaiseksi.

I3: Siinä meni kolme vuotta (ero perheestä), mutta se oli suunnillee pitkä aika. Et oli pois perheen luota. Aika vaan kasvo ja kasvo. Alko jo unohdella asioita. Ei ollu enää niin hyviä muistikuvia ja sellasta.

Dialogin mahdollisuudet

Tässä luvussa nostan esille tärkeimpiä havaintojani dialogin mahdollisuuksista yksin tulleiden pakolaisnuorten ja heidän perheenjäsentensä parissa. En pyri kuitenkaan tarjoamaan mitään konkreettista työmuotoa yksin tulleiden pakolaisnuorten kanssa toimiville ammattilaisille, vaan tuon pikemminkin esille tilanteita, tarpeita ja tavoitteita, joissa dialogia tarvittaisiin. Jokainen voi soveltaa dialogia omiin kohtaamisiinsa.

Ääni hiljaiselle kärsimykselle

I8: Mä itkin koko matkan oikeasti. Mä ajattelin, että mä en ikinä nää mun isää ja mun äitiä ja siskoa. Mä en tienny silloin mitään perheenyhdistämisestä. – – Mä en tienny mihin mä olin menossa. – – Mä vaan lähdin ja sitten mä tulin tänne Suomeen

Muutto Suomeen merkitsi nuorille suurta kulttuurista sopeutumista, jossa ympäröivä yhteiskunta vaihtui sodan ja sekasorron runtelemasta maasta vakaaseen ja järjestäytyneeseen, köyhästä vauraaseen, yhteisöllisestä kulttuurista yksilökeskeiseen kulttuuriin. Se merkitsi myös tottumista uusiin, päivittäisestä huolenpidosta ja kasvatuksesta vastaaviin aikuisiin joko ammatillisissa ryhmäkodeissa tai sukulaisperheiden luona. Nuo aikuiset eivät ole pystyneet korvaamaan nuorille omien vanhempien tarjoamaa emotionaalista tunnesuhdetta. Nuoret toivat esille irrallisuuden ja vierauden tunteen, jota he kokivat asuinympäristössään.

Nuoret eivät mielellään muistelleet perheenyhdistämistä edeltävää aikaa sen enempää sodan runtelemassa kotimaassaan kuin yksin Suomessa. Vaikeneminen ja sen myötä syntyvä hiljaisuus tuovat usein mukanaan unohduksen (vrt. Tiilikainen 2003, 88; Hjelde 2004, 155–199). On myös mahdollista, ettei pahalle ololle myöskään välttämättä löydy nimeä edes omalla äidinkielellä saati sitten ymmärtävää kuuntelijaa. Nuorten elämäntarinat sisälsivät paljon hiljaista, vaiettua kärsimystä.

I7: Ei ne (viranomaiset) voi ymmärtää, koskaan. Ei ne voi tuntea sitä tunnetta. Ei ne voi tietää, ei ne voi kuvitella, jos ne ei kohdattu sitä.

H: Osaatko sä antaa sille tunteelle nimen?

I7: Ei sitä voi niinku kuvailla millään niinku sanoilla. Jos mä osaisin kuvailla jollain sanoilla, mä olisin varmaan ite kirjoittanu jonkun aiheen siitä. – – Aina kun joku kysyy tommosii kysymyksiä, tulee paha olo. Aivan kuin eläisi sitä aikaa uudestaan.

Lukuisten omasta tahdosta riippumattomien ulkoisten muutosten lisäksi nuoret joutuvat samalla käymään läpi ikäkaudelleen ominaisen nuoruuden kehityskriisin, joka tuo mukanaan niin sisäisiä kuin ulkoisia muutoksia. Erik H. Eriksonin (1968, 181) tutkimuksissa suuria menetyksiä aikaisemmissa elämänvaiheissa kokeneet nuoret tulkitsivat jokaisen

odottamisen merkinä epäluottamuksesta, jokaisen myöhästymisen pettymyksenä, jokaisen toiveen ja tulevaisuuden suunnitelman uhkana sekä jokaisen auttavan tahon mahdollisena pettäjänä.

Yksin tulleet pakolaislapset kärsivät usein post-traumaattisista oireista (PTSD post traumatic stress disorder), jotka saattavat ilmetä päänsärkynä, unettomuutena, lihassärkyinä, yökasteluna, tunne-elämän tai käyttäytymisen häiriöinä (Brendler-Lindqvist 2004, 31–35; Helander & Mikkonen 2002, 106–109; Mikkonen 2002, 74–76). Tutkimukseeni osallistuneet nuoret eivät olleet käyttäneet mielenterveyspalveluja henkiseen pahoinvointiinsa, koska he kokivat sen kulttuurisesti vieraaksi. Myös oma työkokemukseni kohderyhmään kuuluvien nuorten parissa vahvistaa, etteivät he kuormita juurikaan suomalaisia mielenterveyspalveluja ongelmillaan. Sosiaalipedagogiikan mahdollisuudet yksin tulleiden pakolaisnuorten kotoutumisen edistämiseksi piilevät siinä, etteivät ne rajoitu ainoastaan mielenterveys- tai terveydenhoitoalan ammattilaisten vastaanottohuoneiden sisälle, vaan ovat käyttökelpoisia hyvin erilaisissa, arkisissa toimintaympäristöissä. Ylitse kaikkien muiden työmenetelmien nostan dialogin, koska pidän sitä avaimena kaikelle muulle kotoutumista tukevalle vuorovaikutteiselle toiminnalle.

Hitaasti hyvä tulee

Dialogin rakentaminen yksin tulleiden pakolaislasten ja -nuorten kanssa lähtee liikkeelle usein hitaasti jo siitäkin syystä, että yhteinen kieli puuttuu. Lähes kaikki nuoret olivat aloittaneet välittömästi Suomeen tulonsa jälkeen säännöllisen suomen kielen alkeisopetuksen peruskoulun valmistavilla luokilla sekä myöhemmin osallistuneet tavalliseen peruskouluopetukseen.

Kun yhteinen kieli vähitellen löytyy, on vuorovaikutusongelmien minimoimiseksi syytä pyrkiä käyttämään selkeää, yksinkertaista kieltä - myös niissä tilanteissa, joissa tulkki on käytettävissä. On myös tärkeää olla tietoinen kulttuuritekijöiden vaikutuksesta sekä kielelliseen että eikielelliseen viestintään. Kokemukseni mukaan yhteisen kielen puuttu-

minen herkistää ei-kielelliselle viestinnälle ja sen tulkinnassa yksin tulleet pakolaislapset ja -nuoret ovat lahjomattomia. Hymyn, katsekontaktin, kyllä, ei ja ehkä -ilmaisujen merkitys vaihtelee eri kulttuureissa. Sukupuoliroolit tuovat omat erityispiirteensä kohtaamisiin, sillä tytöt ja pojat sosiaalistetaan eri kulttuureissa eri tavoin. Nämä kaikki heijastuvat myös arkisiin viestintätilanteisiin. (Mikkonen 2002, 42–43; Ulko-maalaisvirasto 2001, 3–8.)

Arkipäivän dialogia voi rakentaa yksin tulleen nuoren elämänhallinnan kannalta keskeisten ohjaus- ja opetustilanteiden ympärille. Tällaisia voivat olla esimerkiksi ruoan valmistukseen tai virka-asioiden hoitamiseen liittyvät tilanteet. Näistä arkipäiväisistä ohjaustilanteista rakentuu nuorelle vähitellen tunne siitä, että hänestä välitetään, ja ettei hän ole jäänyt yksin uudessa kotimaassaan. Yksin tulleet pakolaisnuoret kutsuvat näitä arjen auttajia usein ”suomalaisiksi äideikseen, isikseen, siskoikseen tai veljikkeen.” Näiden tukihenkilöiden avulla nuori voi kotoutumisen lisäksi alkaa *kotiutumaan* uuteen kotimaahansa. Omien havaintojeni perusteella nämä arkipäivän dialogit valmistavat tietä henkilökohtaisempaa, syvällisempää dialogia varten.

Tutkielman toteuttaminen samoin kuin työkokemukseni ovat osoittaneet minulle, että kanssakäyminen yksin tulleiden pakolaisnuorten parissa johtaa usein tilanteisiin, jossa keskustelu siirtyy helposti minä-sinä-tasolle. Arkinen dialogi saattaa alkaa sillä, että nuori tiedustelee ensin kohteliaasti sekä omaa että perheenjäsenteni vointia ja siirtyy sitten kertomaan itsestään. Tämä on ymmärrettävää, sillä kohderyhmään kuuluvat nuoret tulevat maista, joissa Pohjoismaista hyvinvointivointiyhteiskuntaa sen enempää kuin sen asiakkuuden pelisääntöjä ei tunnetta. Kokemukseni mukaan suostuminen vuorovaikutteisuuteen rakentaa siltaa luottamukselliseen dialogiin, jossa nuori myöhemmin avautuu puhumaan koti-ikävästään, pakomatkastaan, lähiomaisiin liittyvistä huolistaan tai muista peloistaan. Luottamuksellisen dialogin rakentaminen on hyvin hidasta, aina se ei edes onnistu, mutta onnistuessaan on sitäkin palkitsevampaa. Dialoginen suhde haastaa myös kasvattajaa käymään

dialogia oman itsensä kanssa. Menestyäkseen ja jaksakseen tehtävässään hänen on kohdattava oman ihmisiytensä rajat, pelot ja kipupisteet (Lundqvist 2006, 135; Nordström 2004, 41).

Tukea identiteettityöhön

Identiteetin rakentaminen on mittasuhteiltaan valtava nuoruusvaiheeseen kuuluva kehitystehtävä. Identiteetti ei synny tyhjiössä, vaan dialogissa läheisten ihmisten ja ympäristön kanssa (Erikson 1950, 249). Yksin vieraaseen kulttuuriin sopeutuminen sekä useita vuosia kestävä ero perheenjäsenistä on nuorelle psyykkisesti kuormittava kriisivaihe, joka saattaa altistaa negatiivisen identiteetin kehittymiselle. Useimmat yksin tulleet nuoret joutuvat rakentamaan identiteettiään ilman, että he pystyvät osoittamaan henkilöllisyyttään voimassaolevin, virallisin dokumentein suomalaisille viranomaisille. Ei ole tavatonta, ettei nuori tiedä tarkkaa kronologista ikäänsä. Hän voi joutua elämään myös muiden omaan taustaansa liittyvien salaisuuksien kanssa, mikä on henkisesti hyvin kuormittavaa (Lundqvist 2006, 82–83).

Äärimmilleen kehittynyt negatiivinen identiteetti saa ilmenemismuotonsa *totalitaarisena identiteettinä*, jolloin nuoren on mahdotonta saavuttaa kokemusta ehyestä minuudesta. Nuori ei tunne itseään eikä tiedä, miksi haluaisi tulla. Hän elää elämänsä ikään kuin sivustakatsojan roolissa. Epäonnistuminen nuoruusiän kehityshaasteessa voi johtaa lopulta yhteiskunnasta syrjäytymiseen. (Erikson 1950, 294; Erikson 1968, 88–89, 131–132, 167–169, 172–176, 254–256, 308–309.) Olisi-kin syytä pohtia vakavasti, mitä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten lisääntyneet integraatio-ongelmat niin Suomessa kuin muualla Euroopassa kertovat heidän identiteettityölleen annetuista puitteista.

Yksin tulleet pakolaistaustaiset nuoret joutuvat rakentamaan identiteettiä kahden kulttuurin välissä. Elämänvaiheen uhkana on oman kulttuurisen identiteetin heikkeneminen, jopa hylkääminen ja samaistuminen valtakulttuuriin (Erikson 1968, 172–173). Toisaalta suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuusihanne, joka sallii erilaisuutta ja etnistä

monimuotoisuutta, edistää lähtökohtaisesti positiivisen, inklusiivisen identiteetin rakentumista (mt. 89, 314). Jokaiselle nuorelle oman etnisen identiteetin rakentaminen näytti olevan yksilöllinen, ainutlaatuinen prosessi. Jokainen heistä käsitteli omalla tavallaan somalialaiseen ja suomalaiseseen kulttuuriin liittyviä eroavaisuuksia sekä niiden myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia. Nuoret osoittautuivat erilaisiksi kyvyssään arvioida omaa akkulturaatioprosessiaan suomalaisen yhteiskuntaan myös perheen yhdistämisen jälkeisessä vaiheessa.

I3: No on vähä sillee niinku kahden vaiheilla. Et ei niinku tiedä, et miten suhtautua, mut mä tunnen silleen, että oon saannu melkeen suomalaisen kasvatuksen, että tulee toimeen suomalaistenki kanssa mut omaa kulttuuria on pitäny vielä muistaa, omaa uskontoa ja sillee.

Vaikutelmakseni jää silti, että useimmat nuorista, tiedostivatpa he sitä tai eivät, joutuvat jatkuvasti käymään etnistä identiteettiään koskevia sisäisiä neuvotteluja. Mielestäni jokainen heistä tarvitsee ainakin yhden luotettavan aikuisen tuekseen tähän rikkaaseen, mutta usein kivuliaaseen prosessiin. Viitteitä tehtävän vaativuudesta antoivat ne spontaanisti esiin nostetut arkipäivän rasismien ja syrjinnän kokemukset, joita nuoret toivat haastatteluissa esille. Rasismien kokemukset voivat myötävaikuttaa negatiivisen vähemmistöidentiteetin kehittymiseen ja siten kaventaa nuoren uskoa omiin mahdollisuuksiinsa suomalaisessa yhteiskunnassa (Erikson 1968, 88).

Yksin tulleet pakolaisnuoret tarvitsevat dialogia ja läsnäolevaa aikuista myös omaa tulevaisuutta koskeviin pohdintoihinsa. Ammatinvalinta on yksi vaikeimmista tehtävistä, joka sijoittuu nuoruuden kehitysvaiheeseen. Valinnat konkretisoituvat koulutus- ja uravalintoina, jotka vaikuttavat pitkälle yksilön tulevaisuuteen. Siinä, miten tulevaisuus muuttuu tietoiseksi elämänsuunnitelmaksi nuoren ajatusmaailmassa, on nähtävissä hänen identiteettinsä suuntautuminen joko positiivisesti tai negatiivisesti. (Erikson 1950, 292–293.)

Yhteyden rakentajana nuoren ja perheen välillä

Siis ensin kun ne tuli oli niinku ”dream came true”. Mun unelma oli toteutunut. Oli niin ihanaa nähdä äitin ilme – – Kaikki oli niin onnellista. Me oltiin vaan one big happy family.

Kaikki nuoret muistelivat perheen saapumista Suomeen onnellisena tapahtumana, johon vuosien odotus huipentui. Perhemuodot osoittautuivat moninaisiksi perheenyhdistämisen jälkeen; vain kolme nuorta sai molemmat biologiset vanhempansa ja alaikäiset sisaruksensa Suomeen. Muut saivat luokseen vain toisen vanhempansa, mahdollisesti tämän uuden puolison sekä alaikäisiä sisaruksiaan tai vanhempien kuoltua vain sisaruksiaan.

Vuosien eron jälkeen nuoret joutuivat tutustumaan uudelleen perheenjäseniinsä, sillä erovaiheen aikana perheenjäsenet olivat muuttaneet, kenties siirtyneet elämänkaarensa uuteen vaiheeseen. Siinä missä nuori rakentaa identiteettiään ”tässä ja nyt”, voi hänen vanhempansa olla jo siirtymässä aikuisiästä kohti viimeistä, kypsyyden elämänvaihetta, jolloin ihmisellä on tarve katsoa taaksepäin elettyä elämää sekä parhaimmillaan saavuttaa järjestynyt kokonaisuus eletystä elämästään. (Erikson 1950, 253–256.) Tässä tilanteessa dialogin käyminen on välttämätöntä, mutta ei suinkaan aina helppoa. Poika, joka sai perheenyhdistämisen myötä Suomeen molemmat vanhempansa sekä nuorempia sisaruksiaan, muisteli perhe-elämän aloittamista nostamalla esille alkukankeuden ja vieraantumisen tunteen, jonka kolmen vuoden mittainen ero sai aikaan (vrt. Räsänen 1988, 116).

I3: No, se on vähän tuntunut vieraalta. Ei melkeen osannu kertoa mitää, ei tienny miten suhtautua. Miten niinku puhua niitten kanssa. Ei ollu helppo puhua. Ei ollu nähny pitkään aikaan, niin tuntu vähän vieraalta. Mut sit vähän ajan kuluttua, kun niitä oppi taas tuntee, oli parempi. Äidille oli sillee vaikee puhua, kun ei osannu ilmaista tunteita niinku ennen.

Kaikkien nuorten kertomuksista välittyi yhteisökuultuureille ominainen vanhempien kunnioitus, mikä ilmeni heidän tavassaan puhua vanhemmistaan. Nuoria näytti yhdistävän erityinen kiintymys omaa äitiään kohtaan (vrt. Tiilikainen 2003, 131; Tiilikainen & Axmed & Lilius 2001, 58). Äiti oli se perheenjäsen, jota nuoret ikävöivät eniten eron aikana.

Äiti oli myös se perheenjäsen, jonka tuloa Suomeen he odottivat eniten. Äidit tarjosivat lapsilleen emotionaalista tukea käymällä arkista dialogia lastensa kanssa keskustelemalla ja kuuntelemalla. Äideiltä kysyttiin neuvoja arkipäivän ongelmiin; he toimivat myös peleinä, joita vasten nuoret pohtivat elämänsä suuria valintoja liittyen esimerkiksi opiskelu-, asuinpaikan tai aviopuolison valintaan.

H: Kun sä tarvitset jotain apua, kuka sinua nyt auttaa?

I2: Äiti.

H: Äiti on aina siellä?

I2: Joo. Mä en tarvi ketää muuta kuin äitin.

Perheenjäsenten läsnäolo on vahvistanut nuorten kulttuurisia siteitä omaan synnyinmaahan, äidinkieleen sekä somalikulttuuriin, mikä on samalla tukenut nuoren etnisen identiteetin muodostumista kahden kulttuurin välissä. Vanhempien kertomukset entisestä kotimaasta ovat kirjastaneet nuorille suomalaisen hyvinvointivaltion ja Somalian kaltaisen infrastruktuuriltaan kehittymättömän, epävakaan yhteiskunnan välistä eroa. Ehkä näin tehdessään vanhemmat ovat omalta osaltaan edesauttaneet nuoria kotiutumaan Suomeen; kukaan haastateltavistani ei tuonut esille sitä, että olisi halukas muuttamaan takaisin Somaliaan. Erityisesti ne nuoret, jotka ovat onnistuneet kotoutumisessaan löytämällä itselleen kiinnekohtia suomalaiseen yhteiskuntaan, ovat tyytyväisiä elämäänsä eivätkä suunnittele muuttavansa Suomen rajojen ulkopuolelle. Erik H. Eriksonin mukaan positiivinen identiteetti aktivoi yksilössä halun kiinnittyä omaan lähiyhteisöönsä ja yhteiskuntaan (Erikson 1968, 314).

13: Ennen ajatukset ja kaikki oli perheen luona Jos yrittää sopeutua Suomeen ja miettii samalla kotimaata, jos vanhemmat on siellä, niin se ei onnistu kunnolla. Mut jos täällä on kaikki, niin sitä ei tarvi enää miettiä silleen. Ja sit ku sä tarvit tukea tai apua tai sellasta, niin ne on paikalla ja ne auttaa aina.

H: No entäs jos sä et olis saanut perhettä?

I3: No elämä olis ollu vähän erilaista. Ei olis varmaan huvittanu edes lähtee opiskelemaan. Olis vaan jättäny mahdollisimma nopeesti kesken.

Dialogi koetuksella

Perheen sisäiset ihmissuhteet joutuvat koetukselle kotoutumisen eritah-tisuuden vuoksi. Lähtökohtaisesti tilanne ei ole helppo, varsinkaan per-heenkokoajana toimineen nuoren näkökulmasta. Siinä missä muut per-heenjäsenet ottavat ensi askeleitaan tutustuakseen suomalaiseen kulttuu-rin, saattaa perheenkokoajana toiminut nuori olla jo hyvin pitkällä ko-toutumisessaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Muun perheen saattaa olla vaikea hyväksyä jo pidempään Suomessa asuneessa perheenjäsenessä tapahtuneita muutoksia. (Helander & Mikkonen 2002, 113; Ikäläinen et al. 2003, 74–79.)

Perhedynamiikassa tapahtuneet muutokset saattoivat tuottaa ikäviä tilanteita nuorten ja heidän perheenjäsenten arkisiin kohtaamisiin. Eräs nuori nainen nimesi huonoiksi hetkikseen äitinsä rahankäytöstä aiheu-tuneet ristiriitatilanteet, joita esiintyi yhteiselämän alkuvaiheessa. Nuoren oli vaikeaa ymmärtää äitinsä rahan käyttöä, sillä tämä halusi lähet-tää Somaliassa asuvalle äidilleen enemmän rahaa kuin mihin heillä to-dellisuudessa oli varaa. Nuori muisteli myös samassa yhteydessä, että äidillä oli vaikeaa sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan, sillä arjen to-dellisuus tuotti tälle pettymyksen, jonka taustalla on nähtävissä kollek-tiivisesta kulttuurista individualistiseen kulttuuriin liittyvät akkulturaa-tio-ongelmat (vrt. Valtonen 1999, 46). Somaliassa äiti oli tottunut yhtei-sölliseen elämäntapaan, jossa hänen kaltaisellaan aviopuolisonsa menet-täneellä, iäkkäämmällä naisella oli aina sukulaisia ja naapureita ympä-rillään. Suomessa äiti sen sijaan huomasi olevansa hyvin yksinäinen ja kielitaidoton monimutkaisten hyvinvointipalvelujen keskellä.

Pitkän erovaiheen aikana itsenäisiin päätöksiin liian varhain pako-tettujen nuorten on ollut vaikea enää alistua vanhempien päätösvaltaan samalla tavoin kuin ennen. Vanhemmat puolestaan saattoivat pitää luon-nollisena asetelmaa, jossa heidän roolinsa lasten ehdottomana auktori-teettina jatkuu perheenyhdistämisen jälkeen.

I7: Mun mielestä esimerkiksi nyt, kun mun vanhemmat tuli Suomeen, ne on yrittäny tehdä päätöksiä mun puolesta, määrällä ja kaikkea tollasta, se

ei oo onnistunut. Ne ei ollu silloin kun mä halusin. Mä olisin tällä hetkellä mielummin halunnu kuolla Somaliassa...Mä elin niin monta vuotta ilman niitä.

Pojat nostivat tyttöjä avoimemmin esille oman elämäntapansa aiheuttamia konflikteja. Vanhempien oli vaikea hyväksyä sitä, että pojat viettivät vapaa-aikaansa kodin ulkopuolella kavereittensa kanssa, tulivat iltaisin myöhään kotiin tai seurustelivat suomalaisten tyttöjen kanssa.

I3: No sit ku perhe on tullu Somaliasta tänne niin, niillä on vähän kulttuurieroja, ettei ne hyväksy sillee, jos mä seurustelen jonku suomalaisen tytön kanssa tai jotain sellasta. Sitte ne suomalaiset kaverit, et mä oon illalla myöhään pois kotoa, ne ei hyväksyny mitää sellasta. Et ei pystynyt tekemään mitään sellasta juttuja, mitä oman ikäset nuoret pysty tekee et sellasta.

Nuorten kotoutumisen kannalta olisi toivottavaa, että vanhemmat tiedostaisivat lastensa haastavan elämänvaiheen kahden kulttuurin ja murrosiän kehityskriisin keskellä. Tässä vanhemmat saattaisivat hyötyä perhe- ja kasvatustyön ammattilaisten tuesta ja neuvoista. Nuoret eivät ole myöskään lähtökohdiltaan samanlaisessa asemassa suomalaisiin ikätovereihinsa nähden, mitä tulee vanhempien rooliin nuorten valmentajina ja opastajina tietoyhteiskuntamme valinnoissa. Ymmärtäväisyydellä ja kannustavalla asenteella vanhemmat voisivat kuitenkin olla tukemassa lastensa myönteistä kehitystä. Vaikka perheenyhdistäminen ei vaikuta ulkopuolisen silmin tukevan nuoren positiivisen identiteetin kehittymistä ja kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan, nuoren omana toiveena voi siitä huolimatta olla toimivan dialogin rakentaminen itsensä ja vanhempien välille. Aviottoman lapsen synnyttänyt tyttö sanoitti yhteyden kaipuutaan seuraavasti:

I7: ...Mä haluan, että mulla on hyvät välit mun vanhempien kanssa. Mä rakastan mun vanhempia. Mä tiedän, että mä oo tehnyt virheen ja mä oon oppinu mun virheistä. Mut, vaikka miten olis, mulla on edelleen vanhemmat. Mä haluan vain, että mun vanhemmat välittää. Mä oon semmoinen, etten voi olla kenenkään kanssa riidoissa. Mä en tykkää siitä tunteesta, siitä ilmapiiristä.

Lisää dialogia kantaväestön edustajien kanssa

Tarjoamalla yksin tulleille, monien ristiriitojen kanssa eläville pakolais-taustaisille nuorille lakisääteisen oikeuden perheenyhdistämiseen, voidaan suomalaisen yhteiskunnan katsoa lähtökohtaisesti vahvistaneen nuorten ihmisarvoa sekä samalla tarjonneen heille mahdollisuuden inhimilliseen kehitykseen (Erikson 1950, 261). Nuorten käsitys suomalaisesta kulttuurista ja sen mahdollisista vaikutuksista heidän omaan elämänsä oli negatiivinen, mikä voi edustaa ikäkaudelle ominaista mustavalkoista ajattelutapaa tai toisaalta somalialaisten keskuudessa laajemmin vallalla olevaa käsitystä suomalaisen kulttuurin moraalisesti turmeltavasta vaikutuksesta (Erikson 1968, 173; Tiilikainen 2003, 178–185). Varauksellinen asenne näkyi mm. nuorten vapaa-ajan kotikeskeytyksenä. Vain harva heistä oli osallistunut ohjattuun vapaa-ajan toimintaan. Kukaan nuorten vanhemmista ei ollut työllistynyt; ei edes korkeasti koulutetut ja suomenkielitaitoiset. Yksikään nuori ei tuonut esille sitä, että kantaväestöön kuuluvia suomalaisia kuuluisi heidän epäviralliseen sosiaaliseen verkostoonsa. Mielestäni nämä havainnot kuvastavat dialogin vähäisyyttä valtaväestön sekä somalien kesken; sama pätee myös muihin maahanmuuttajaryhmiin. Tietämättömyys ja ennakkoluuloisuus rajoittavat maahanmuuttajien ja suomalaisten kanssakäymistä sekä käsityksiä toistensa kulttuureista (Perheniemi & Jasinskaja-Lahti 2006, 51, 85).

Dialogin avulla luottamusta viranomaistyöhön

Pohjoismaisten hyvinvointipalvelujen ammattilaisten toimintaa säätelevät lakisääteiset raamit, jotka kattavat monia sellaisia palveluja, joita yhteiskulttuureista tulleet maahanmuuttajat ovat tottuneet hoitamaan perheen ja sukulaisten sosiaalisen verkoston turvin. (Kamali 1999, 89). Nuoret kokivat kaikkein läheisimmäksi perheenjäsenten ja sukulaisten toisilleen tarjoaman tuen siinä, missä viranomaisten tukitoimet olivat vaikeasti hahmotettavia, etäisiä kokonaisuuksia. Aina nuoret eivät ymmärtäneet sosiaalialan ammattilaisten tarkoituksia. Perheitä tulisikin

alusta pitäen tukea omatoimisuuteen ja itselliseen selviytymiseen, sillä se edesauttaa heitä säilyttämään omanarvontunteensa.

Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että koko perheen hyvinvointi lisää yhteisökulttuuriin kiinnittyneiden perheenkokoajina toimineiden pakolaisnuorten hyvinvointia. Nuori ei ole perheestä irrallinen osa, vaan osa laajempaa perhesysteemiä. (Vrt. Rätty 2002, 59.) Tästä syystä on suositeltavaa, että perhettä tarkasteltaisiin kokonaisuutena ja sen yhtenäisyyden tukemiseen kiinnitettäisiin erityistä huomiota viranomaistyössä. Arkisten havaintojeni mukaan epäluuloisuutta ja luottamuspulaa kohdistuu valitettavan usein suomalaista lastensuojelua kohtaan. Viranomaisten ja maahanmuuttajien välille tarvitaan nykyistä enemmän yhteistyötä, aikaa sekä avointa dialogia, jotta molemmat osapuolet voivat sitoutua, toivon mukaan, yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin. (Vrt. Heitritter 1999; Ihle 2006, 7; Kamali 1999, 88–91.)

Nuorten kasvatusta meillä ja teillä - osaksi dialogia

Nuoret korostivat ydinperheen merkityksellisyyttä elämässään. Tämä saattoi johtua heidän perhekeskeisestä kulttuuristaan, mutta elämän epävarmuus, menetykset sekä uuden yhteiskunnan asettamat haasteet saattoivat lisätä perheen merkitystä entisestään. Koti fyysisenä tilana sekä perheenjäsenten läheisyys tarjosivat nuorille jatkuvuutta, yhteenkuuluvuutta sekä turvallisuutta – aineksia, joita Erik H. Eriksonin (1982, 249) mukaan tarvitaan ehyen, positiivisen identiteetin rakentamiseen. Perheen saapuminen Suomeen merkitsi huolettomamman ja vapaamman elämänvaiheen alkua, jolloin nuorten ei tarvinnut kantaa murhetta muualla asuvien perheenjäsenten hyvinvoinnista tai turvallisuudesta. He saattoivat keskittyä täysipainoisemmin omaan kotoutumiseensa, sillä henkisiä voimavaroja vapautui oman elämän ja tulevaisuuden suunnittelemiseen.

Suomalaisessa individualistisessa yhteiskunnassa nuoruusvaiheeseen liitetään voimakas tarve irrottautua ja itsenäistyä lapsuuden perheestä sekä halu tulla toimeen omillaan. Toisaalta ihmetellään ja etsi-

tään syytä erilaisiin nuorten pahoinvoinnista kertoviin indikaattoreihin kuten päihteiden käyttöön, itsetuhoisuuteen tai koulun keskeyttämissiin. Voisiko dialogi yhteisökuultuureista tulleiden maahanmuuttajaperheiden ja -nuorten kanssa tarjota erilaisia, jopa tervehdyttäviä näkökulmia nuoruusvaiheen tulkintoihin? Kenties vaadimme nuoriamme itsenäistymään liian aikaisin?

Lopuksi

Ehyen ja positiivisen identiteetin rakentamiseen yksin tulleet pakolaisnuoret tarvitsevat ennen kaikkea vanhempiaan, mutta myös kaikkien muiden heidän kanssaan tavalla tai toisella tekemisiin joutuvien aikuisten – opettajien, nuorisotyöntekijöiden, sosiaalityöntekijöiden, sosiaaliohjaajien, vapaaehtoisten ystävien – ja ikätovereitten kannustuksen (vrt. Erikson, 1968, 89). Yksin tulleiden lasten ja nuorten maksama hinta paremmasta tulevaisuudesta on kallis. Se on myös kallis heidän vanhemmilleen, jotka menettävät mahdollisuuden seurata lastensa kasvua ja kehitystä. Suomalaisen yhteiskunnan maksama hinta syrjäytyneistä yksin tulleista pakolaisnuorista on kallis.

Jokaisen nuoren elämä on ennaltaehkäisevän tuen arvoinen. Sellaisina näen myös pienet huomionosoitukset, ystävälliset sanat ja katseet, joita arkipäivän dialogissa tulisi viljellä myös muualta tulleita kohtaan. Niistä yksin tullut pakolaisnuori kerää aineksia positiivisen identiteetin rakentamiseen. Ne ovat samalla myös rakennusaineksia, joista syntyy onnistuneita kotoutumistarinoita.

Lähteet

- Alitolppa-Niitamo, A.* 2005. Maahanmuuttajien kotouttamiseen voimavaroja. Helsingin Sanomat, Mielipide 19.11.2005.
- Ayotte, W.* 2002. Separated Children Coming to Western Europe. Why they travel and how they arrive. London: The Save the Children Fund.

- Brendler-Lindqvist, M.* 2004. Att möta de ensamkommande barnen. Stockholm: Rädda Barnen. Save the Children Sweden.
- Buber, M.* 1993. Minä ja sinä. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Erikson, E. H.* 1950. Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Erikson, E. H.* 1968. Identity: Youth and Crisis. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Erikson, E. H.* 1982. Den fullbordade livscykeln. Natur och Kultur. Lund: Beta Grafiska.
- Freire, P.* 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Hjelde, K. H.* 2004. Diversity, Liminality and Silence. Integrating Young Unaccompanied Refugees in Oslo. Faculty of Medicine. Oslo: University of Oslo.
- Heitritter, L. D.* 1999. Somali Family Strength. Working in the Communities. A report from meaning of family strength voiced by Somali Immigrants. Reaching for inductive understanding. University of Minnesota. Saatavilla <http://www.muodossa: http://www.brycs.org/documents/SomaliFamilyStrengthReport.pdf#search=%22Somali%20Family%20Strength.%20Working%20in%20the%20Communities.%22>. Haettu 22.8.2006.
- Ihle, R.* 2006. Social work as guide to refugee integration – from needs to individual planning programs. AMID (Akademiet for Migrationsstudier i Danmark) Working Paper Series 55/2006. Saatavilla http://www.muodossa: http://www.amid.dk/pub/papers/AMID_55-2006_Ragnhild_Ihle.pdf. Haettu 15.9.2006.
- Ikäläinen, S., Martiskainen, T. & Törrönen, M.* 2003. Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Vantaa: Lastensuojelun Keskusliitto.
- IRIN news* 2003. A gap in Their Hearts: the Experience of Separated Somali Children. Saatavilla <http://www.muodossa: http://www.irinnews.org/webspecials/Somalichildren/Exe>. Haettu 30.5.2006.
- Kamali, M.* 1999. Varken familjen eller samhället. En studie av invandrarungdomars attityder till det svenska samhället. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Helander, R. & Mikkonen, A.* 2002. Ikävä äitiä. Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestötutkimuslaitos E13/2002. Helsinki: Väestöliitto.

- Järvinen, R. 2004. Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri. Erilaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon jäsennyksissä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koistinen, S. 2006. Dream came true. Pakolaisnuorten kokemuksia perheen yhdistämisestä. Kuopion yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Lundqvist, K. 2006. Identitet okänd. Om socialt arbete på grupphemmen för barn som ensamma söker asyl i Finland. Åbo Universitet. Samhällsvetenskapliga fakulteten. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Matinheimo-Kokko, K. 1994. Suomen pakolaisvastaanotto – periaatteet ja käytäntö. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 82–127.
- Mikkonen, A. 2002. Yksin Suomessa. Ilman huoltajaa tulleiden lasten asema kansainvälisten suositusten valossa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Nordström, E. 2004. I väntan på asyl. Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Perheniemi, R. & Jasinskaja-Lahti I. 2006. Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulle. Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004. Tutkimuksia 2006/2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Räsänen, E. 1988. Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psykiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista. Lastentautien klinikan lastenpsykiatrisen yksikkö. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Räty, M. 2002. Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Tammi.
- Save the Children & UNCHR 2004. Separated Children in Europe Programme. Statement of Good Practice. Third Edition.
- Tiilikainen, M. 2003. Arjen islam. Somalilaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, M., Axmed, A. M. & Lilius, M. S. 2001. Yhdeksän syyssadetta. Suomessa asuvien somalilaisten runoa ja proosaa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ulkomaalaislaki. Säädöskokoelma nro 301/2004.
- Ulkomaalaisvirasto 2001. Yksintulleen alaikäisen turvapaikanhakijan haastatteluohjeistus.

- Valtonen, K.* 1999. Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu Nro 228. Helsinki: Työministeriö.
- Vidén, S. & Ollila, K. A.* 2004. Hyvä, parempi, ydinperhe? Perhemuodot nuorten pohdinnoissa. *Nuorisotutkimus* 22 (3), 3–19.